

הקול הנבואי

בשלוש השבטות שבין המצרים, בין צום שבעה-עשר בתמוז לצום תשעה באב, אנו מפטירים בשלושה פרקי נבואה מכאיבים במיוחד. "תלתא דפורענותא" מכונות שלוש הפטרות אלו, ומכתן כה צורבת שאחריהן נזדקק ל"שבע דנחמתא". הפטרות שתי השבטות הראשונות לקוחות מפרקי הפתיחה של ספר ירמיהו, והשלישית היא פתיחת ספר ישעיהו.

דומה שאין עוד תקופה בשנה המפגישה אותנו באופן כה מטלטל עם כוח עמידותם של נביאינו הגדולים. לנביאים לא הייתה עוצמה פוליטית. הם לא היו מלכים או אנשי חצר. בדרך כלל הם גם לא היו כוהנים או אנשי הממסד הדתי. לא היה להם תפקיד רשמי. הם לא נבחרו. רבים מהם סבלו מהיעדר מוחלט של פופולריות – ובראשם מחבר הפטרת השבוע שלנו, ירמיהו. הוא נאסר, הולקה, עונה, הועמד לדין ורק בעור שיניו ניצל. בני זמנם של הנביאים לא נשמעו להם. היוצאים מכלל זה מעטים; יונה, שדיבר אל תושביה הלא-יהודים של נינווה, הוא אחד מהם. אולם דברי הנביאים נכתבו ונצטוו לדורות, ונעשו חלק מרכזי בתנ"ך. הנביאים היו המבקרים החברתיים הראשונים בעולם, והמסר שלהם מוסיף ונשמע. כמו שכמעט-אמר סרן קירקגור: כשמלך מת, כוחו נגמר; כשנביא מת, השפעתו מתחילה.¹

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

המיוחד בנביאי ישראל לא היה שהם חזו את העתיד לבוא. העולם העתיק רחש אנשים כאלה: מגידי עתידות, אורקלים, קוראי קלפים, שאמאנים ושאר מכשפים. כל אחד מהם טען שיש לו מהלכים בחצרו של אותו "כוח נשגב שמעצב את גורלנו, לא משנה כמה נחצוב בכוח"². ליהדות לא הייתה סבלנות לאנשים כאלה. "לא ימצא בך... קסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וחבר חבר ושאל אוב וידעני ודרש אל המתים, פי תועבת ה' כל עשה אלה", גוזרת התורה (דברים יח, י-יב). היהדות שוללת את המעשים הללו מפני שהיא מאמינה בחירותו של האדם. העתיד איננו כתוב מראש. הוא תלוי בנו ובמה שנבחר. הצלחתה של תחזית היא בהתגשמותה; ואילו הצלחתה של נבואה היא בהתבדותה. הנביא מספר לנו על העתיד שיבוא אם לא נכיר בסכנה ונתקן את דרכינו. אם נשמע לו ונעשה זאת, נבואתו לא תתממש. הנביא (או הנביאה, שכן בתנ"ך נזכרות שבע נביאות) איננו חוזה; הוא מתריע.

נביאינו גם לא התאפיינו ביכולת לברך את העם או לקללו. כישרון זה היה נחלתו של בלעם, לא של ישעיהו או ירמיהו. ביהדות, הברכה באה מפיו כוהנים. לא מפיו נביאים.

את נביאי ישראל ייחדו דברים אחרים. הראשון הוא תפיסתם ההיסטורית. הנביאים היו האנשים הראשונים שראו את יד ה' בהיסטוריה. אנחנו נוטים לתפוס את תחושת הזמן כדבר מובן מאלינו. הזמן קורה. הזמן חולף. על פי מימרה עממית, הזמן הוא השיטה של אלוהים לוודא שלא הכול יקרה בבת אחת. אך למעשה יש דרכים שונות להתייחס לזמן, ותרבויות שונות תפסו את הזמן באופנים שונים.

יש זמן מחזורי: הזמן הוא תנועתן האטית של עונות השנה, או מחזור החיים והמוות, ההיולדות וההולדה. ואכן, בעולם

את הברית, הוא נענש בתבוסה ובגלות. ירמיהו לא נלאה לחזור על כך באוזני בני זמנו.

עד כאן באשר לזמן. התוכנה הנבואית השנייה היא הקשר העבות בין מונותאיזם ומוסריות. בדרך זו או אחרת הנביאים הרגישו – הדבר מובלע בנבואותיהם, אם גם אינו אמור במפורש – שעבודת האלילים איננה רק שקרית, אלא גם משחיתה. בעיניים פגאניות, העולם הוא זירת התגוששות בין כוחות מרוכים וסותרים. בקרבות הללו, החזק מנצח. החזק מביס את הצודק. המתאימים שורדים והחלשים מתים. בעידן המודרני ניטשה האמין בכך, וכמוהו הדרוויניסטים החברתיים.

הנביאים התנגדו לזאת בכל כוחם. בעיניהם, כוחו של אלוהים משני; מעל לכול עומדת צדקתו. כיוון שאלוהים אוהב את עם ישראל וגואל אותו, עם ישראל מחויב להכיר בו כריבונו העליון ולשמור לו אמונים. אם בני ישראל לא יהיו נאמנים לה, הם לא יהיו נאמנים גם לבני אדם. הם ישקרו, יגנבו, ירמו: ירמיהו מפקפק אם בכל ירושלים נותר אדם ישר אחד (ירמיה ה, א). גם את המוסר המיני והנאמנות הזוגית הם יאבדו: "בְּנִיךָ עֲזָבוּנִי וַיִּשְׁבְּעוּ בְּלֹא אֱלֹהִים, וַאֲשַׁבַּע אֹתָם וַיִּנְאָפוּ וַיִּבִּית זֹנָה יִתְגַּדְּדוּ. סוֹסִים מִיִּזְנִים מְשָׁכִים הָיוּ, אִישׁ אֶל אִשְׁתּוֹ רָעוּהוּ וַיִּצְהָלוּ" (ירמיה ה, ז-ח).

התוכנה הגדולה השלישית של הנביאים הייתה עליונות המוסר על הפוליטיקה. האמירות הפוליטיות של הנביאים מועטות עד להפתיע. נכון, שמואל הסתייג ממוסד המלוכה, אבל בכל נבואותיהם הרבות של ישעיהו וירמיהו כמעט שאין רמז לעמדתם באשר לצורת השלטון הרצויה בממלכת יהודה או בעם ישראל

הטבע שוררת מחזוריות. יש עצים שחיים אלפי שנים, ויש זוכים המתים בני יומם, אבל בסופו של דבר כל מה שחי – מת. המינים שורדים, אך הפרטים לא. קהלת הוא מבטאה המפורסם של תפיסה זו ביהדות: "וְזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וַבָּא הַשֶּׁמֶשׁ וְאֶל מְקוֹמוֹ שׁוֹאֵף זֹרֶחַ הוּא שָׁם. הוֹלֵךְ אֶל דָּרוֹם וְסוֹבֵב אֶל צָפוֹן, סוֹבֵב סִבְב הוֹלֵךְ הָרוּחַ וְעַל סִבְיָתוֹ יָשָׁב הָרוּחַ... מַה שֶּׁהָיָה הוּא שֶׁיְהִיָּה וּמַה שֶּׁנַּעֲשָׂה הוּא שֶׁיַּעֲשֶׂה וְאִין כָּל חֲדָשׁ תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ" (קהלת א, ה-ט).

ויש גם זמן קווי: הזמן כרצף הכרחי של סיבות ותוצאות. ניסוחה המפורסם של תפיסה זו ניתן לה בידי האסטרונום הצרפתי פייר-סימון לפלאס ב־1814, באומרו כי אם "נכיר את כל הכוחות הפועלים בטבע, ואת מיקומם המדויק של כל הרכיבים שהטבע עשוי מהם", וכן את כל חוקי הפיזיקה והכימיה, כי אז "לא יישאר שום דבר חסר ודאות, והעתיד, כמוהו כעבר, יהיו הווים" לנגד עינינו. קרל מרקס יישם רעיון זה בתיאוריה החברתית וההיסטורית שלו. מתפיסה זו, שעל פיה תהליכים היסטוריים הם בלתי נמנעים, קצרה הדרך לשלילת חירות האדם.

ולבסוף, ישנו הזמן כרצף אירועים גרידא, בלי תוכנית או מגמה כללית. תפיסה זו הדריכה את ראשוני ההיסטוריונים ביוון העתיקה, הרודוטוס ותוקידידס – וממשיכיהם רבים.

לכל אחת מהתפיסות הללו יש מקום. הראשונה מקומה בביוֹלוֹגְיָה, השנייה בפיזיקה, השלישית בהיסטוריוגרפיה חילונית. אך אף לא אחת מהן משקפת את חוויית הזמן של הנביאים. נביאי ישראל ראו את הזמן כזירת ההתרחשות של הדרמה הגדולה שבין אלוהים והאנושות, ובפרט זו שבין אלוהים ועם ישראל. אם העם הזה שומר אמונים ליעודו, לבריתו, הוא משגשג. אם הוא מפר

הנבואה חדלה מישראל אחרי חגי, זכריה ומלאכי, נביאי ראשית בית שני. אולם האמתות הנבואיות נכונות גם לזמננו. רק מתוך נאמנות לאלוהים נשארים אנשים נאמנים זה לזה. רק מתוך פתיחות לכוח שלמעלה מהם מתעלים אנשים על עצמם. רק מתוך הבנת כוחות העומק המעצבים את ההיסטוריה יכול עם להתגבר על פגעי ההיסטוריה. זמן רב נדרש לעם ישראל המקראי ללמוד את האמתות הללו – ואכן, זמן רב מאוד חלף עד ששב אל ארצו ואל זירת הפעולה של ההיסטוריה. אסור לנו לשכוח אותן שוב.

כולו. לעומת זאת, הם עומדים שוב ושוב על כך שעוצמתה האמתית של אומה – ובפרט של ישראל/יהודה – אינה צבאית או דמוגרפית כי אם מוסרית ורוחנית. אם אנו נאמנים לאלוהינו ונאמנים זה לזה, שום כוח בעולם לא ינצח אותנו. ואם נפר אמונים אלה, שום כוח לא יצילנו. כדברי ירמיהו בהפטרת השבוע הבא, הגילוי כי אלוהי השקר מציעים רק נחמה כוזבת עלול לבוא כאשר כבר מאוחר מדי:

אִמְרִים לְעֵץ: אָבִי אַתָּה, וְלֶאֱבֹן: אֵת יִלְדַתְנִי וְקָרִי: יִלְדַתְנוּ, כִּי פָנוּ אֵלַי עֵרֶף וְלֹא פָנִים, וּבָעַת רָעַתָּם יֹאמְרוּ: קוֹמָה וְהוֹשִׁיעֵנו. וְאִיֶּה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לָךְ? יְקוֹמוּ, אִם יוֹשִׁיעוּךָ בְּעַת רָעַתְךָ; כִּי מִסֵּפֶר עָרִיךָ הָיוּ אֱלֹהֶיךָ, הַיְוָדָה. (ירמיה ב, כז-כח)

ירמיהו, הלוהב והמיוסר מכל הנביאים, נתפס בעיני הדורות כנביא זעם. אך אין זה הוגן כלפיו. הוא היה גם נביא תקווה מן המעלה הראשונה. הוא האיש שאמר כי עם ישראל נצחי כמו השמש, הירח והכוכבים (ירמיה לא, לד-לו). הוא האיש אשר בשעה שהבבלים הטילו מצור על ירושלים קנה חלקת שדה, כהצהרה מעשית של אמונה שהיהודים ישובו מהגלות – "כי כה אָמַר ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: עוֹד יִקְנוּ בְתָיִם וְשָׂדוֹת וְכָרְמִים בְּאֶרֶץ הַזֹּאת" (ירמיה לב, טו).

תקוות הגאולה וידיעת החורבן הקרב לא היו אצל ירמיהו יסודות סותרים: הם היו שני צדדיו של אותו מטבע. אלוהים שדן את עמו לגלות הוא אותו אלוהים ששייב את העם ממנה, משום שגם אם העם ישכחנו הוא לעולם לא ישכח את העם. ירמיהו אולי איבד את אמונתו בעמו, אך אמונתו באלוהיו לא אבדה ולו לרגע.

1. קירקגור כתב כך: "עריץ מת, ושלטונו נגמר; קדושי-מעונה מת ושלטונו מתחיל".
Kierkegaard, *Papers and Journals*, 352.
2. מתוך ויליאם שקספיר, המלט, מערכה 5, תמונה 2, מאנגלית: דורי פרנס, באתר "שייקספיר ושות'".